

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XX

BELGRADE
1989

BALCANICA XX, Beograd 1989, 9—453.

може само да нас обрадује штампање овакве једне књижице, сведочанства о пријатељству двојице научника, која указује на стално интересовање немачке научне и читалачке публике за усменом и писаном речју насталом на овим нашим увек немирним просторима јужне Европе.

Немачки славист Волфганг Ешкер, познат по многобројним преводима са српскохрватског језика, приредио је књигу као свој прилог „о скромном двојезичном документовању једног великог пријатељства међу научницима, о сведочанствима једног плодног давања и узимања међу пријатељима и истраживачима“. Из обиља материјала који је имао пред собом, а који одлично познаје, Волфганг Ешкер је могао да изабере тек један мањи део. Почетак чини, наравно, превод песме „Диоба Јакшића“ Јакоба Грима, а следе шест лирских песама које је Јакоб Грим тако високо оценио. У књигу су затим унете и две бајке немачког научника, једно његово писмо упућено Вуку,

посвета српског научника „Славноме нијемцу Јакову Гриму“, речи Јакоба Грима забележене у споменару Мине Караџић, повеља о додељивању ордена Вуку од краља Фридриха Вилхелма IV, као и писмо грофа Арнима упућено том приликом Вуку. На крају је додато и неколико српских пословица, такође двојезично.

Издавач је укусно опремио књигу са сликама Јасоба Грима, Вука Караџића, Мине, Гетингена и Београда, као и цртежима које је посебно за њу израдио београдски сликар Дарко Ранковић.

Мала по обиму, али значајна по садржини и смислу издавања, књига Волфганга Ешкера је сведочанство о пријатељству између двојице научника, али и много више од тога. Она нам показује како континуирано, без обзира на годишњице и јубилеје, треба упознавати читалачку публику са људима који су уложили толико труда на тражење путева који нас спајају.

Борђе С. Костић

СТУДИЈЕ О СТЕРИЈИ

(Мирон Флашар, *Студије о Стерији*, СКЗ, Београд 1988, Коло LXXXI, књ. 537, XII+534)

Већ је готово столетна традиција како Српска књижевна заједница у редовном колу објављује преводне књижевних и историографских дела из антике или коју монографију о хеленском и римском наслеђу у нашој књижевности и култури. Управо такве су и две најновије публикације: *Повести из античке књижевности* (Коло LXXIX, књ. 521, 1986) и *Студије о Стерији*, прва заслугом — изабрао и приредио, предговор и објашњења написао и преводне редигао — а друга непосредним ауторством М. Флашара, нашег данас водећег класичног филолога и врсног познаваоца не само хеленске и римске, него

и западноевропске и српске књижевности и културе.

Бавећи се превасходно испитивањем рецепције античке књижевности у делима српских писаца, М. Флашар се дуже задржао на античком наслеђу у Његошевим песмама. У новије време, током више од једне деценије, он враћа у разубену и сложену античку мисао уграбену у књижевно стваралаштво Ј. Ст. Поповића. Пре ових књижевно-историјских студија, аутор је објавио више обимнијих тематских целина о Стерији романописцу: *Реторски, пародистички и сатирични елементи у романима Ј. Ст. Поповића* (1974), *О Стеријиним*

романима (1981), да би затим критички приредио Стеријин *Роман без романа* (1982), с филолошким и књижевно-историјским коментаром, поговором и речником старих страних и мање познатих речи.

Студије о Стерији М. Флашара представљају књигу несвакидашње појаве, оригиналне концепције, пуне научничке радозналости и даровите речитости. Уз ауторов предговор, књига је подељена у три веће целине: I *Филхеленизам и грчке теме*; II *Биографија, роман и антироман* и III *Стеријино „Даворје“ и Хорацијеве оде*. Књига има свој епилог — *Даворје на пољу Косову*.

У Стеријином књижевном стваралаштву грчке теме се смењују од његовог сасвим раног филхеленизма (*Седмостручни цветак бојећим се Грцима посвећен*, 1825), до оног позног у песми *Марко Боцарис* (1835). Рукописна збирка *Седмостручни цветак* садржи углавном Стеријине преводне борбених поклача, песама-будница, новогрчких песника Риге од Фере, Адамантиоса Коранса и Ризе Неруле. У временском распореду од једне четвртине столећа Флашар повезује Стеријин филхеленизам између *Цветка* и *Даворја I*, анализом песме о погибији Марка Боцариса. „Песма о Боцарису прославља жртве и победе грчког устанка.“ Стеријино паралелисање грчке ратничке судбине у овој песми је вишестепено. Оно сеже до хомерских јунака и ликова из грчко-тројанског рата. Отуда домет историјско-митских реминисценција у овим Стеријиним стиховима Флашар посматра скупно и у склопу исказа доста сложеног система.

Реминисценције на Грке и Римљане нису једини предмет ауторове истраживачке пажње; оне су само важан путоказ у таквом проучавању. Ово утолико пре што је Стерија, по Флашаровим речима, „избегаво митологију, али су антички народи, Грци и Римљани, нашли места у његовом делу на више начина. Именовани су генерички — као народ; или се јављају као поје-

динци, законодавци, филозофи; Стерија упућује на грчке и римске ауторе и отворено, именом или насловом дела, али највише алузијом, реминисценцијом, евокативним наводом.“

„Показујући више но остали српски писци онога времена осећање за заједничку судбину балканских земаља“, Стерија почиње да пише историјске романе и биографије о догађајима и људима са овог поднебља. Стога нашег историчара књижевности посебно занима Стеријин *Живот Скендербега* (Будим, 1828). У односу на до сада јако неповољну оцену пишчевог рада на биографији и у настојању да ублажи некритичност својих претходника (Ј. Грчића, Н. Радојчића), Флашар анализира Стеријине изворе о Скендербегу дате у предговору и његово схватање теорије о биографији као књижевној творевини. М. Флашар се не слаже са критичарима који би хтели да сав Стеријин рани књижевни рад сведу на предлошке и механичко подражавање, чак плагирање. Његово проучавање се заснива на уверењу да је „млади Стерија бирао начине фабулирања и стилизовања исказа, свесно, на основи одређених знања из поетике, а посебно из теорије епа и романа.“

Стеријину комедију о кир-Јањи аутор посматра у поређењу с Молијеровим *Тердицом* и Плаутовом *Аулуларијом*, уз посебан осврт на римског комедиографа. У поређењу главних ликова — кир-Јање, Харпагона и Еуклиона — он скреће пажњу истраживача и читалаца „на неке мебаше у развоју европске комедије о тврдици.“ Откривајући, при томе, и понеки вероватно непосредни Стеријин дуг Плауту, Флашар закључује да ово поређење сеже до античке грчке комедије, пошто „Плаутов комад, како се види већ из грчког имена његовог јунака Еуклиона, и није друго до латинска прерада неког комада из круга такозване новоантичке комедије“, чии су најбољи представници — Менандер, Дифил и Филемон.

Као и у многим ранијим својим радовима, Флашар и овде исказује надарени смисао да уочи, да прати и разрешава ренесансно и класицистичко начело мимезе, „реализовано као такмичарско подражавање античким ауторима и као рад са реминисценцијама на њихове текстове.“ Отуда и закључак да је управо ово начело стваралачког подражавања умногоме одредило „технику писаца литерарне комедије о тврдици, и то све до Стеријиног времена.“ У том контексту је и познати монолози тврдице над ковчежићем, уз напомену да је и *монолози* један од елемената наслеђених из Плаута и из античке комедиографске технике.

Флашар се задржава и на филолошким појединостима грчког источника и латинског посредника, када улази у интерпретацију имена главних јунака (Еуклион, Харпагон). Идући даље путем језичке анализе, он у Стеријином тексту комедије налази и друге реминисценције из Плаута. Једна од њих посебно оштро одређује степен кир-Јањиног тврдичлука: „он би и *пару* своју продао“, што управо одговара, да додамо, нашој народној изреци: „Циција би и свој *зној* продао.“ Флашар се још бави „лажљивом анализом грчких мрвица у кир-Јањиним језику“, да би показао како је Стерија „грчку језичку мешавину, у којој има слојева учених и народних, умео да стави у службу комике и хумора.“

Плагијат је и за Стерију романописца био вид стварања, закључује аутор у занимљивом напису *Начело мимезе и стваралачки плагијат*. У несагласности између појма *плагијат* и епитета *стваралачки* наш књижевни историчар уочава „дрту што одаваја креацију од плагијата“ у српској књижи од XVIII века, преко пародијско-сатиричног романа до *Гробнице за Бориса Давидовича* Данила Киша.

„*Бој на Косову*“ према *бароком роману и античком епу* већ и и по наслову наговештава сасвим нови приступ тумачењу овога Сте-

ријиног псеудоисторијског романа. Насупрот ранијој критици која овај Стеријин романсијерски првенац сматра обичном посрбмом и слабиим делом, Флашар свој приступ заснива на ширем књижевно-историјском и културно-историјском контексту европске литературе. Полазећи од чињенице да је појава романа у српској књижевности одраз значајних кретања у европској књижи и култури, аутор види и открива смисленост Стеријиног рада на контаминисању шпанско-маварског (Флоријан) и косовског слоја у *Боју на Косову*. У Стеријиној примени технике стваралачког плагирања, књижевни историчар Флашарове проницљивости препознаје „теоријску противтежу староме начелу мимезе“, и ослањање на предање и теорију херојско-витешког романа барока. У том смислу доносимо један, рекамо бисмо, дијахронијски осврт М. Флашара на Стеријино стваралаштво, који отклања неспоразуме о томе да теоријски ставови које је „Стерија заступала већ 1828, у предговорима уз биографију Скендербега и уз историјски роман о Косову, нису сводиви само на утицај споменutih Флоријанових ставова о историји и роману. Млади српски биограф и писац историјског романа знао је и сам за теоријске поставке блиске онима на којима је заснован рад романописца Флоријана. Ако ово уважимо, слика о младом романописцу Стерији се доста мења. Уместо Стерије преводиоца, преписивача и посрбљивача који механички рукује предлошцима, помаља се пред нама лик романописца који преводи, преписује, посрбљује свестан теоријских импликација које су одредиле природу његовог предлошка.“

Дакле, доминирају црте које се тичу морфологије и генезе, а то уједно значи и питања „оригиналности“ *Боја на Косову*. Насупрот романтичарском поимању оригиналности, неспојивом са било каквим позајмицама из туђих текстова, ова књига је пуна запажања о начину на који је Стерија „преуђешавао предлошке и по-

зајмљену грађу подвргавао сопственој намени.“ Корак даље, у погледу технике казивања и константи у изразу, Флашар налази „да се у Стерије доследно јављају, поред стилских елемената реторских у ужем смислу, елементи типични за антички херојски еп.“ Отуда и она особена модификација у роману Флоријана и Стерије, заснована на барокној теорији романа и античкој теорији херојског епа. „Пажљивом оку не може измаћи, примећује Флашар, да су у Флоријана, па онда и у Стерије, сцене опсаде и живота на обе зараћене стране настале у живом сећању на Хомерову *Илијаду*. Заправо, познате сцене и мотиви из класичног херојског епа као да су пренети у шпанско-маварску, односно српску феудалну средину.“

Прелазећи на фабулу у *Роману без романа*, том последњем Стеријином романсијерском делу, Флашар већ у његовом наслову препознаје програмско дело. Предмет романа је најпре књижевна критика заснована на неуспешном подсмевању романима састављеним по старом калупу, пуним узвишене патетике и нереалистичности својствене идеалистичком роману. „Таква, књижевним појавама одређена пародијско-сатирична доминанта у тексту *Романа без романа* обавезује нас — вели Флашар — да пажњу усмеримо на неколике књижевно-теоријске и књижевно-историјске теме чији значај за разумевање овога Стеријиног дела модерни читалац можда и неће одмах уочити. Један такав предмет за разговор јесу различни видови фабулирања у идеалистичком роману, љубавно-авантуристичком и витешком или херојском. Други предмет, подједнако значајан и за претходни, јесте питање о учешћу теорије и технике античког херојског епа у композицији и техници писања идеалистичког романа позне антике и XVII века. Трећи предмет разговора помаже да се боље осветли историјско место *Романа без романа*. То су услови јав-

љања пародијско-сатиричних романа у европској књижевности XVII и XVIII века, њихови додирни са бурлеском и са трагедијом на античке теме и њихова улога у припремању реалистичког грађанског романа. Четврти предмет разговора, напослетку, тиче се особене дисресивно-асоцијативне структуре *Романа без романа*. Разумевање нам овде омогућава тек осврт на утицај који је романсијерска техника Лоренса Стерна извршила на Стерију, и то највише посредно, преко Виланда, и у споју с техником казивања коју је сатира XVIII века била преузела од античке сатире.“

Стеријина теоријска критика „калупног романа“ смештена је у пародијско-сатирични контекст европске књижевности тога доба. Имао је он, дакле, на уму европске узорне овога жанра и теоријске поставке на којима су та дела била заснована. Поред тога, захваћао је самосталио у своју лектуру и сопствена знања из области реторике и теорије књижевности. Отуда у овом антироману безброј пишчевих алузија на дела из српске и европске романескне књижевности, која данашњи читалац теже препознаје.

Стеријина пародијска критика идеалистичког псеудоисторијског романа узима на нишан и класичну поезију, нарочито Вергилија и Овидија. Томе су посвећена два поглавља: *Пародијска фабула Стеријиног антиромана* и поготово индикативни наслов *Осуда класицистичке норме и старије романескне фикције*.

Стеријина сложена вештина коришћења латинских цитата, реминисценција и алузија, посебно је наглашена у поглављу *Реминисценције на Хорација у посвети „Романа без романа“*. Флашар их прати према два контекста, првашњем, из кога је цитат преузет, и новоме, чији је творац Стерија, а да при томе ни у ком тренутку не губи из вида спрегу преузетога и сопственог у Стеријином делу. Тако је готово на свакој страници ове књиге радо-

зналог истраживача запретених књижевних стаза у временском искораку од Хомера до савременог читаоца.

У свом трећем делу, књига доноси написе под насловом *Стеријино „Даворје“ и Хорацијеве оде*. У њима се превасходно прати улога Стеријиних превода „из Хорација“ у архитектоници збирке *Даворје I*, гледано из тематског угла. Интерном анализом, у оквирима саме збирке, Флашар развија своју тезу о интегрисању римских ода у њене композиционе токове. Његово виђење затворене структуре *Даворја I* сасвим је супротно ранијим тумачењима по којима су Стеријини преводи Хорацијевих ода неоргански са стојак збирке.

За Флашарово виђење Стеријиног поступка даје се доказ, исцрпан и поступно изведен, заснован и на хронологији и на архитектоници збирке. „Песме *Даворје I* морају се читати напореда с Хорацијевим песмама, онима бар које је Стерија превео и унео у своју збирку. Тако је Стерија хтео“, закључује Флашар.

У круг својих занимања, дакле, Флашар увршћује и анализу композиција песничких збирки Хорацијевих и Стеријиних упореда. А све то чини да би показао како Стеријино угледање на Хорација није било усамљено за оно време. Имао је он у одређивању етичке поруке Хорацијевих ода и доста европских претходника — преводаца и приређивача издања. Неки су то

експлицитно наглашавали и насловом — *Хорацијеве моралистичке оде*.

У епиграфу *Даворје на пољу Косову*, тој Стеријиној косовској тужбалици, „реч је о оригиналности за какву су се опредељивали најпре антички аутори, а затим и њихови европски последници, почев од раздобља хуманизма.“ Та оригиналност се не огледа само у избору метричког облика, „метафорског и сликовитог израза, мотива, топоса“, по узору на Хорација и Сенеку, већ и у њиховом заруживању у низове, с властитим модификовањем према устаљеним поетским начелима. Но и та устаљена песничка начела, више класична него класицистичка, Флашар види у одајцима Стеријине стихотворне лектире: у грчкој хорској лирици и хорovima трагедиографа.

Флашар никада не заборавља на време када је поникло Стеријино књижевно дело. „Мислим, вели он, на времена непрекинутог хуманистичког образовања, када се књижевно предање Европе држало као целина и било опште добро школованог света.“ Управо на тим временским, књижевно-историјским и културно-историјским координатама овде заснована, класична и класицистичка техника писања разубеђена је до појединости и примењена на Стеријино време и његово књижевно стваралаштво. Више од тога, ово је књига за дијахроно разумевање античког наслеђа код Срба.

Миодраг Стојановић

СТЕРИЈА И КВИНТИЛИЈАН

Др Војислав Јелић, *Стерија и Квинтилијан*, Матица српска, Одељење за књижевност и језик, Филозофски факултет, Београд, Одељење за класичне науке, Нови Сад 1988, 335 стр.

Обимна и разноврсна књижевна делатност Јована Стерије Поповића је до данас готово до појединости расветљена и расту-мачена у радовима стручњака различитих профила и образова-

ња. Последњих година попуњава се и празнина у истраживањима Стеријине рецепције античких писаца — аспекта неопходног за потпуно разумевање његовог дела. Друга празнина у обилу егзегет-